

1. RAZVOJ TEMPERAMENTNIH ZNAČILNOSTI V OBDOBJU ZGODNJEGA OTROŠTVA

V obdobju zgodnjega otroštva se razvoj temperamenta kaže kot porast prilagodljivosti in vztrajnosti ter upad negativnega čustvovanja in ravni dejavnosti.

V obdobju zgodnjega otroštva začne na izražanje temperamentnih značilnosti otrok vplivati tudi **jezik**.

S prizadevnim nadzorom in vedenjsko inhibicijo sta povezana psihološka konstrukta:

- 1) **nadzora jaza** – vsebuje posameznikovo tipično izražanje ali zadovoljevanje impulzov in želja
Pretirani nadzor jaza se povezuje z *visoko stopnjo* vedenjske inhibicije ter z *nizkimi ravnmi* raziskovanja, odkrenljivosti in izražanja čustev.
Pomanjkljivi nadzor jaza je povezan z *nizko stopnjo* inhibicije ter *visokimi stopnjami* raziskovanja in odkrenljivosti.
- 2) **prožnosti jaza** – predstavlja značilnost posameznika, da raven svojega nadzora jaza prilagaja spremembam v okolju
Visoka prožnost jaza se povezuje z *visoko stopnjo* posameznikovega prizadevnega nadzora ter učinkovito delovanje v stresnih situacijah.
Nizka prožnost jaza se kaže kot stereotipno odzivanje in počasno prilagajanje na nove situacije ter neučinkovito odzivanje na stres.

Obvladljivost v obdobju dojenčka in malčka napoveduje nižjo raven negativnega čustvovanja in impulzivnosti v zgodnjem otroštvu, *dejavnost* dojenčka/malčka napoveduje kasnejšo raven dejavnosti otroka, *umik* v obdobju dojenčka pa socialno plašnost v zgodnjem otroštvu.

Caspi je s sodelavci spremljal celotno generacijo otrok, in sicer od njihovega 3. leta starosti do zgodnje odraslosti. Raziskovalci so odkrili **5 homogenih temperamentnih tipov 3 – letnih otrok**:

- A. **dobro prilagojeni**, za katere je značilno normativni nadzor, primerna mera samozavesti ter ustrezno odzivanje pri soočanju z neznanimi ljudmi.
Med dobro prilagojenimi otroki jih je bila približno *polovica dečkov* in *polovica deklic*.
- B. **s pomanjkljivim nadzorom**, ki vključuje impulzivne, eksplozivne, čustveno nestabilne in nemirne otroke. Ti otroci pretirano izražajo svoja čustva, zlasti negativna. Med njimi je bilo razmeroma *več dečkov* kot *deklic*.
- C. **zavrti**, ki združuje anksiozne in plašne otroke, otroke, ki so nezaupljivi do neznanih oseb in zadržani v socialnih stikih
- D. **samozavestni**, za katere je značilna nadpovprečna raven impulzivnosti ter hitra prilagodljivost novim stvarjem in situacijam. Ne izražajo pomanjkanje vztrajnosti in negativizma.
Znotraj tega temperamentnega tipa *ni bilo razlik* glede spola.
- E. **zadržani**, v katerega se razvrščajo plašni, nekoliko nesproščeni otroci, ki pa ne težijo k umiku pri soočanju z novimi situacijami in ljudmi.
Tudi znotraj tega temperamentnega tipa je bilo *število dečkov* in *deklic približno enako*.

2. GENETSKI IN OKOLJSKI VPLIVI NA TEMPERAMENT

Razmeroma največji genetski vpliv odražajo temperamentne poteze *negativnega čustvovanja*, *ravni dejavnosti* in *sociabilnosti*. Genetski vpliv na temperament pa seveda še ne pomeni, da okolje nanj ne more vplivati.

Značilnosti otrokovega temperamenta se povezujejo z določenimi značilnostmi, npr. vedenjem staršev.

Rezultati avstralske študije povezanosti med vedenjem staršev in temperamentom njihovih otrok, so pokazali, da so starši do svojih 4 – letnih otrok, ki so kazali značilnosti t. i.

težavnega temperamenta, izražali razmeroma manj naklonjenosti, redkeje so uporabljali strategijo pojasnjevanja, pogosteje pa kaznovanje.

Rezultati študije kažejo na povezanost med pogostim kaznovanjem otroka pri 2. letih in izražanjem težavnega temperamenta pri 4. letih, vendar se je ta povezanost pokazala le pri deklicah, pri dečkih pa ne.

VLOGA TEMPERAMENTA V ČUSTVENO – SOCIALNEM PRILAGAJANJU

Kakovost in intenzivnost posameznih temperamentnih značilnosti vplivata na značilnosti otrokovih socialnih odnosov s starši, sorojenci in vrstniki.

Razmeroma dejavni in neprilagodljivi otroci se pogosteje vključujejo v konflikte s svojimi sorojenci.

Bolj dejavni predšolski otroci se pogosteje vključujejo v socialno igro, hkrati pa so bolj agresivni do drugih otrok, redkeje poskušajo razrešiti konflikte z njimi.

Predšolski otroci z zavrtim temperamentom se redkeje vključujejo v skupinsko igro z vrstniki, v interakcijah z drugimi otroki so plašni in zadržani.

3. POVEZANOST MED TEMPERAMENTOM IN SPOZNAVNI RAZVOJEM

Na otrokov razvoj vplivajo njegove izkušnje, te pa so med drugim odvisne tudi od otrokovih temperamentnih značilnosti. Na vedenje otrok z različnim temperamentom se ljudje v njegovi okolici odzivajo različno. Temperamentno različni otroci si tudi različno razlagajo enake situacije ter se nanje različno odzivajo.

Nekateri avtorji že v sam pojem temperamenta vključujejo značilnosti, kot so:

- pozornost
- vztrajnost
- odkrenljivost

Določene otrokove temperamentne poteze se povezujejo z:

- njegovim splošnim spoznavnim delovanjem
- razvojem govora že v 2. letu otrokove starosti

Nedružabni otroci se pogosto izogibajo interakcijam z vrstniki in tako pridobivajo razmeroma malo socialnih in jezikovnih izkušenj v primerjavi z njihovimi bolj družabnimi vrstniki.

V obdobju malčka se mentalne sposobnosti pozitivno in zmerno visoko povezujejo s:

- pozitivnim razpoloženjem
- pozornostjo
- vztrajnostjo
- prilagodljivostjo na spremembe
- približevanjem

Bolj dejavni malčki razmeroma lažje in hitreje pridobivajo sposobnosti reševanja spoznavnih nalog kot njihovi manj dejavni vrstniki.

4. RAZVOJ OSEBNOSTNIH ZNAČILNOSTI V OBDOBJU ZGODNJEGA OTROŠTVA

Dimenzija ekstravertnosti kaže na neposredno zvezo s temperamentno značilnostjo:

- ❖ približevanja
- ❖ pozitivnega čustvovanja
- ❖ sociabilnosti
- ❖ ravnjo dejavnosti

Težavni vzorec temperamenta se negativno povezuje z dimenzijo sprejemljivosti.

Sprejemljivost in vestnost sta povezana še s prizadevnim nadzorom.

Neodkrenljivost in vztrajnost kažeta na razvojno povezavo z vestnostjo.

Čustvena stabilnost se *negativno* povezuje s pokazatelji negativnega čustvovanja, to je z:

- anksioznostjo
- strahom
- čustveno dezorganizacijo v stresnih situacijah
- sramom
- krivdo
- razdražljivostjo

Čustvena stabilnost se *pozitivno* povezuje s pozornostjo.

5. PROSTI OPISI OTROKOVE OSEBNOSTI

Rezultati raziskav so pokazali, da lahko veliko večino opisov staršev in vzgojiteljic predšolskih otrok uvrstimo v 5 – faktorsko taksonomsko shemo.

V študiji, v kateri so raziskovalci preučevali proste opise staršev otrok v 7 – ih različnih državah, so ti svojim otrokom pripisovali največ značilnosti, ki se nanašajo na ekstravertnost in sprejemljivost. Otroci, ki ugodno sprejemajo svoje okolje z novostmi in nepredvidljivimi dogodki, so *veseli, komunikativni*, tisti, ki si radi poiščejo družbo (ekstravertni), so tudi manj ranljivi za razvoj *motenj anksioznosti* in *depresivnosti*. Nedvomno tudi raven sprejemljivosti pomembno določa kakovost medosebnih odnosov, ki jih otrok vzpostavlja z drugimi ljudmi.

V povprečju so avtorji v kategorijo negativnega pola ekstravertnosti uvrstili manj kot 10% opisov predšolskih otrok (npr. *v stikih z ljudmi je zadržan*).

V okviru čustvene stabilnosti se je pojavljalo več opisov otrokovih značilnosti na negativnem (označuje *čustveno nestabilnost* in *nevroticizem*) kot na pozitivnem polu (npr. *ničesar se ne boji*). Med opisniki, razvrščenimi v kategorijo intelekta/odprtosti, avtorji niso odkrili starostnih razlik.

Za mlajše predšolske otroke je pri raziskovanju okolja (vsaj s perspektive staršev), morda pomembnejša sociabilnost. Z otrokovo naraščujočo starostjo starši opažajo *upad* v količini *otrokove gibalne dejavnosti*.

Belgijske vzgojiteljice v vrtcih so otroke najpogosteje opisovale z značilnostmi, ki sodijo v kategorijo sprejemljivosti, najmanj opisov pa je sodilo v dimenziji odprtost/intelekt in vestnost.

Podobno so tudi vzgojiteljice slovenske otroke najpogosteje opisovale z osebnostnimi pridevniki, ki so pomensko sodili v kategoriji ekstravertnosti in sprejemljivosti.

6. FAKTORSKA STRUKTURA OTROKOVE OSEBNOSTI

Mervielde, Buyst in De Fruyt so na vzorcu 4 – do 6 – letnikov odkrili naslednje 4 faktorje osebnosti:

- ✚ **vestnost – intelekt/odprtost**
- ✚ **ekstravertnost**
- ✚ **sprejemljivost**
- ✚ **čustveno stabilnost**

Faktorjev vestnost in intelekt/odprtost odrasli pri predšolskih otrocih še ne diferencirajo, ker med otroki še ni opaziti vedenja, ki bi jim omogočalo jasno razlikovanje med tema dvema osebnostnima dimenzijama.

Raziskava:

Slovenske vzgojiteljice, so ocenjevale otroke, stare od 1 do 7 let.
3 skupine:

1. **malčki** (med dopolnjenim 1. in 3. letom starosti)
2. **mlajši otroci** (3 do 5 let stari)
3. **starejši predšolski otroci** (5 – do 7 – letni)

V celotnem obdobju zgodnjega otroštva se je faktor intelekt/odprtost povezoval s faktorjem vestnosti.

V skupini **malčkov** je tako prvi faktor vključeval le značilnosti intelekta/odprtosti. V vseh treh starostnih skupinah se je kot neodvisni faktor izrazil faktor ekstravertnosti, medtem ko sta se faktorja čustvena stabilnost in sprejemljivost najbolj jasno pokazala v skupini **starejših predšolskih otrok**.

Med 3. in 5. letom starosti (**mlajši otroci**) se čustvena stabilnost povezuje v skupni faktor s priljubljenostjo in se kasneje diferencira v samostojni faktor čustvene stabilnosti.

Sprejemljivost se kot neodvisen faktor pojavi šele med 5. in 7. letom (**starejši predšolski otroci**), vestnost in intelekt/odprtost se združita v samostojna faktorja v prvih dveh letih po otrokovem vstopu v šolo.

Slovenske vzgojiteljice so predšolskim deklicam pripisovale več vestnosti – intelekta/odprtosti kot dečkom.

Osebnostne značilnosti so povezane tudi z vrstniškimi odnosi v zgodnjem otroštvu. *Kakovost vrstniških odnosov* pri predšolskih otrocih je pozitivno povezana z ekstravertnostjo, priljubljenost otrok med vrstniki s sprejemljivostjo, reševanje konfliktov z vrstniki pa s sprejemljivostjo in čustveno stabilnostjo.